

Portret Aloisa Lasciaca iz njegove knjige *Erinnerungen aus Meiner Beamten-carrière in Österreich in den Jahren 1881–1918* (Spomini iz moje uradniške kariere v Avstriji v letih 1881–1918), ki je v samozaložbi izšla leta 1939 v Trstu.

Spomini dvornega svetnika Aloisa Lasciaca na službovanje v Gorici, Sežani in Tolminu (1881–1887)

BRANKO MARUŠIČ | znanstveni svetnik v pokoju

✉ branko.marusic@guest.arnes.si

Izveček: Alois Lasciac (Gorica, 19. VII. 1858 – Trst, 21. XII. 1939) mlajši brat znamenitejšega arhitekta Antonia Lasciaca, je bil visoki avstrijski uradnik v Avstrijskem primorju. Rodil se je v Gorici v asimilirani družini in se je pozneje sam opredeljeval, da je furlanskega porekla. Po študiju prava na Dunaju je od leta 1881 služboval v Gorici, Sežani, Tolminu, Poreču in Trstu ter postopno napredoval. Leta 1917 je ob upokojitvi prejel častni naziv podpredsednika cesarsko-kraljevega namestništva v Trstu. Posebej zanimivi so zapisi o prvih službah v Gorici in Sežani, kjer razkriva togost, fevdalne ostanke in osebne napetosti v uradniškem okolju. Njegovi zapisi ponujajo dragocen, čeprav subjektiven vpogled v življenje in upravljanje obmejnih območij Avstro-Ogrske ter so pomemben vir za razumevanje zgodovine Goriške, Krasa in Posočja ob koncu 19. stoletja.

Ključne besede: Alois Lasciac, Avstrijsko primorje, Gorica, Kras, Posočje, avstro-ogrska uprava, uradništvo, 19. stoletje, spomini

Memorie del funzionario di corte Alois Lasciac sui suoi incarichi a Gorizia, Sežana e Tolmin (1881–1887)

Riassunto: Alois Lasciac (Gorizia, 19 luglio 1858 – Trieste, 21 dicembre 1939), fratello minore del più famoso architetto Antonio Lasciac, fu un alto funzionario di corte nel Litorale austriaco. Nato a Gorizia in una famiglia assimilata, in seguito si dichiarò di origine friulana. Dopo aver studiato giurisprudenza a Vienna, dal 1881 prestò servizio a Gorizia, Sežana, Tolmin, Poreč e Trieste, progredendo gradualmente nella carriera. Nel 1917, al momento del pensionamento, ricevette il titolo onorifico di vicepresidente del governo imperiale e regio a Trieste. Particolarmente interessanti sono le sue memorie sui primi incarichi a Gorizia e Sežana, nelle quali mette in luce rigidità, residui feudali e tensioni personali nell'ambiente burocratico. I suoi scritti offrono un prezioso, seppur soggettivo, spaccato della vita e dell'amministrazione nelle zone di confine dell'Impero austro-ungarico, costituendo una fonte importante per comprendere la storia del Goriziano, del Carso e della Valle dell'Isonzo alla fine del XIX secolo.

Parole chiave: Alois Lasciac, Litorale austriaco, Gorizia, Carso, Valle dell'Isonzo, amministrazione austro-ungarica, burocrazia, XIX secolo, memorie

Alois Lasciac je bil dve leti mlajši brat v javnosti in zlasti v današnjem obmejnem goriskem prostoru bolj poznanega Antonia Lasciaca, kraljevega arhitekta v Egiptu, kot ga opredeljujejo njegovi življenjepisci (Mamič 2008: 71–64).

Alois Lasciac je bil rojen 19. julija 1858 v Gorici kot drugi otrok izmed desetih v zakonu Petra Laščaka, rojenega leta 1823 v Ročnju, in Jožefe Trampuž, rojene v Gorici, v mestnem predelu Podturn. Njen oče je bil rojak iz Temnice na Krasu. V primerjavi s starejšim

bratom Antoniem, ki mu je javnost namenila in mu še namenja večjo pozornost, Alois Lasciac še nima objavljenega podrobnejšega življenjepisa razen tistih odlomkov iz njegovega življenja, zapisanih v knjigi njegovih v samozaložbi izdanih spominov na uradniško kariero v Avstriji med letoma 1881 in 1918 (*Erinnerungen aus meiner Beamtenkarriere in Österreich*, Trst, 1939). Gimnazijo je obiskoval v Gorici, v šolskih izvestjih je njegov priimek zapisan tudi v obliki Lasciach, pisal pa se je tudi kot Lasciach. Očitno je v družini Laščakovih oziroma Lasciacovih prevladoval asimilacijski duh italijanstva, oče Peter, strojar v Gorici, pa je verjetno zaradi vpliva soproge Jožefe pozabljal na svoj slovenski izvor in tako mu je sledila celotna družina. Taki primeri so bili pogost pojav za Gorico tistega časa, kjer je taka samodejna asimilacija zajela kar lep del Slovencev, ki so tu stalno ali samo občasno živeli. Pojav je postopoma izzvenel, zlasti v zadnjih letih 19. stoletja, kot posledica večanja slovenske gospodarske in kulturne rasti v mestu ter njenem okolišu, pa tudi zaradi spremenjenih razmer v razvoju slovenskega naroda kot celote. Bil je tudi posledica porajajočih se demokratičnih sprememb v habsburški monarhiji. Nedvomno pa se je želel Lasciac povsem odpovedati slovenskim koreninam in je o sebi kasneje zapisal, da je furlanskega porekla (*»friaulischen Abkunft«*).

Po končani srednji šoli v Gorici (1877) je Alois Lasciac končal pravo na dunajski univerzi in po šolanju začel službovati kot pripravnik v državnem uradu, in sicer na okrajnem glavarstvu v Gorici. Uradniška službena pot ga je nato vodila v Sežano, Tolmin in ponovno v Gorico. Ta prispevek se posveča Lasciacovim spominom, ki so povezani z navedenimi kraji.

Besedilo Lasciacove knjige obsega več kot 350 strani in skoraj 100 poglavij. Začenja se z avtorjevim uvodom, v katerem je ponatis članka, ki ga je objavil dnevnik *Triester*

Zeitung (7. 2. 1917), ko je avstrijski cesar Alois Lasciacu ob njegovi prošnji za upokožitev podelil naslov in čast podpredsednika (Vizepresident) cesarsko-kraljevega namestništva (Staathalterei) s sedežem v Trstu. Zato so upravni organ imenovali tudi »tržaška vlada«. Delovala je z namenom, da upravlja dežele (Goriško-Gradiško, Trst in Istro), združene v upravni enoti Avstrijsko primorje. Časopisni članek, ki povzema Lasciacovo službeno pot, je na tem mestu dobesedno in smiselno preveden:

»Podpredsednik namestništva Lasciac je leta 1881 vstopil v upravno službo v Primorju kot pripravnik. Ob imenovanju za okrajnega glavarja leta 1896 mu je bilo zaupano vodenje okrajnega glavarstva v Poreču, kjer je šest let opravljal funkcijo predstojnika. Ko je leta 1902 hudo zbolel direktor tržaške policije Busich,¹ je bil Lasciac ob hkratnem imenovanju za višjega policijskega svetnika pooblaščen tudi za vodenje policijskega direktorata v Trstu, pri tem mu je bil podeljen tudi naslov vladnega svetnika.

Leta 1905 je bil kot namestniški svetnik ponovno sprejet v upravno službo in v naslednjih letih deloval v namestništvu kot referent oddelka, za zadeve občine Trst in je kot vladni predstavnik sodeloval v tržaškem občinskem/pokrajinskem svetu. Leta 1909 je bil imenovan za dvornega svetnika. V naslednjih letih je kot aprobant prevzel vodenje nalog dela primorskega cesarskega namestništva, obenem pa je še vedno obravnaval zadeve občine Trst, kot posebno referentsko področje.

Ko je bil v začetku preteklega leta [1906] razpuščen deželni odbor za Istro in ustanovljena deželna upravna komisija za upravljanje grofije Istre, ga je cesar imenoval za predsednika te komisije ter ga v ta namen razrešil iz upravne službe.² Njegovi prošnji za upokoji-

¹ Cristoforo Busich iz Malega Lošinja, umrl decembra 1916.

² Ker zaradi vojnih razmer deželni zbor (sabor) ni

tev po dopolnjenih 35 letih službovanja, je cesar ugodil in mu ob tem, v znak priznanja njegovih velikih zaslug, podelil častni naslov podpredsednika namestništva. Podpredsednik namestništva Lasciac bo pa seveda še naprej vodil deželno upravno komisijo grofije Istre.

Kot izjemno sposoben, politično izkušen, nepristranski, energičen in v službi javnosti neomajno predan uradnik, uživa vicepredsednik namestništva Lasciac v Primorju veliko priljubljenost. Tesna povezava, ki se je skozi leta službovanja razvila med njim in prebivalstvom Primorja, je še posebej podprta z njegovim globokim razumevanjem vseh političnih, narodnostnih in gospodarskih vprašanj v vseh predelih dežele. Njegovo poznavanje vseh deželnih jezikov mu je pri tem zelo koristilo. Zato je cesarsko priznanje njegovih velikih zaslug med prebivalci Primorja naletelo na veliko zadovoljstvo.«

Lasciac svoje spomine začenja s poglavjem o svojem prvem službovanju:

»Pripravnik pri okrajnem glavarstvu v Gorici

Po zaključku pravnih študij na Dunajski univerzi sem oktobra 1881 vstopil v upravno politično državno službo pri okrajnem glavarstvu v Gorici. Ker me je tamkajšnji prvi okrajni komisar, h kateremu sem bil dodeljen kot peti uradnik, obravnaval preveč ostro, sem že po prvih štirinajstih dneh previdno vzel bolniški dopust, da bi poskusil srečo v odvetniški pisarni Nardini in Batiggi.³ Toda tudi tam mi služba ni ustrezala, saj so me uporabljali zgolj za opravljanje običajnih pisarniških nalog. Pogodbe, dolge pet do deset strani, sem moral dvakrat ali trikrat prepisati ročno, saj takrat še ni bilo pisalnih strojev. Zato sem se po štirinajstih dneh znova prijavil za službo pri

mogel delovati in je bil razpuščen, ga je začasno vodila osebna upravna komisija (Zemaljski upravni odbor Istarske markgrofije).

³ Odvetnika Josip Battiggi in Emil Nardini v Gorici.

Naslovnica knjige »Spomini iz moje uradniške kariere v Avstriji v letih 1881–1918«, ki jo je v samozaložbi izdal Alois Lasciac leta 1939 v Trstu.

okrajnem glavarstvu, potem ko sem si že prej zagotovil bolj prizanesljivo razmerje med mano in meni neposredno nadrejenim.

Okrajnemu glavarstvu, ki ga je vodil dvorni svetnik baron Rechbach,⁴ sta bila dodeljena okrožni komisariji Zueck,⁵ bratranec takratnega namestnika baron Pretisa⁶ in vitez von Gutmannstal.⁷ Slednji je bil prepričan, da mu zaradi zaščite ministra barona Conrada⁸ zadostuje, če se na uradu pojavi le enkrat mesečno, in sicer prvega dne v mesecu, da podpiše prejem plače. V takšnih okoliščinah so mu lahko dodelili le manj pomembne in ne nujne rešitve potrebne zadeve s področja gozdarstva,

⁴ Baron Franc Rechbach, goriški okrajni glavar med letoma 1874 in 1889.

⁵ Zueck, ni identificiran.

⁶ Sisinio-Cagnodo Pretis (1828–1890) je bil v dveh mandatih tržaški namestnik (1871–1872, 1879–1888) in tudi minister za finance.

⁷ Gutmannstal, ni identificiran.

⁸ Franc Conrad-Hötzenforf (1852–1925), avstro-ogrski feldmaršal.

lovstva, zaščite polj in ptic ter ribištva. Kljub temu so se na njegovi mizi kopičili kupi aktov, vsak kotiček pisarne pa je bil videti kot skladišče zaprašenih dokumentov. Ob uradnem inšpekcijskem pregledu je bil svetnik von Reya⁹ pozvan, naj pojasni te sramotne zaostanke. Brez sramu je odgovoril, da to niso zaostanki, temveč zgolj skladišče aktov.

Da bi to nenavadno 'zalogo aktov' kolikor toliko obdelali, so jih razdelili med ostale uradnike, tudi med pravnike, ki to niso bili. Pri tem sem bil kot najmlajši uradnik gospodu von Gutmannstalu še posebej koristen. Če so bili akti vsebinsko pravilno obdelani, je bilo nepomembno. Pomembno je bilo, da so jih končno izločili spravili iz obravnave.

Vodja urada, prijazen in umirjen starec,¹⁰ sam protežiranec uradnih dunajskih krogov, se ni dosti ukvarjal z rednim potekom uradnih poslov. Dopoldne je večinoma posvetil branju dunajskega dnevnika Neue Freie Presse, popoldne pa svojim sprehodom in zasebnim obiskom.

Nekoč sem si drznil pristopiti k temu aristokratskemu gospodu s prošnjo za informacijo glede pomembne zadeve pri volitvah v državni zbor, drugič zaradi načelnega vprašanja o naboru v vojsko. Obakrat v času, ko je bil moj neposredni nadrejeni, okrožni komisar Zueck, na dopustu. Starec pa me je, nedvomno, da bi se izognil napačni razlagi, odpravil z besedami: 'Tam vam je na voljo celotna uradna knjižnica.' To so bile še zadnje ostaline starega fevdalizma.

Okrožno glavarstvo v Sežani

V začetku leta 1883 so me premestili na okrajno glavarstvo v Sežani, kjer sem opravljal funkcijo namestnika okrajnega komisarja. S svojim prizadevanjem, da bi tamkajšnjim, večinoma še precej neizkušanim slovanskim vaščanskim županom, ki so se obračali name

po nasvet, po najboljših močeh pomagal tako z nasveti kot s konkretnimi dejanji, ter s svojo pripravljenostjo, da čim bolj ustrezem željam tamkajšnjega prebivalstva, sem si hitro pridobil njihove simpatije, kar se je izrazilo tudi v lokalnem tisku.¹¹

To pa je pri tamkajšnjem zadržanem in človeške družbe izogibajočem se okrajnem glavarju vitezu von Höhnlu¹² vzbudilo nenavadne sume. Domneval je namreč, da s svojo prirajeno človečnostjo na Krasu pravzaprav zasledujem neke slovansko-nacionalne cilje. Zaradi njegove insinuacije sem moral sprejeti uradni očitek, ki mi ga je izrekel namestnik baron Pretis, in sicer da na Krasu izvajam slovansko propagando.

Na to obtožbo sem mu odgovoril, da je ta obdolžitev v očitnem nasprotju z mojim 'furlanskim poreklom' oziroma maternim jezikom ter da to izhaja zgolj iz nasprotja med njegovim splošno znanim sovraštvom do ljudi in mojim zaupljivim obnašanjem.

Ob koncu leta 1888 sem na namestništvu opravil politično-praktični državni izpit. Osebni odnosi med izpitnim komisarjem na namestništvu, dvornim svetnikom von Reyo, in okrajnim glavarjem niso bili najboljši, saj je prvi pri uradnem pregledu v Sežani drugemu očital, da mobilizacijske uredbe ne hrani skladno s predpisi. Te so bile namreč shranjene v nezaklenjeni omari in ne v zapečatenih ovojnicah.

Nekaj dni pred izpitom me je okrajni glavar opozoril, da bom, kot je običajno, verjetno moral odgovoriti tudi na vprašanje o mobilizacijskih uredbah. V tem primeru, je dejal, naj izpitnemu komisarju izrecno povem, da sem od okrajnega glavarja prejel navodilo, naj izjavim, da mi ni bil dolžan razkriti tajnih

¹¹ Soča (2. 1. 1883, šte. 29) je poročala o njegovem imenovanju. Delo glavarstva je ta list grajal (Soča, 16. 3. 1883, šte. 11) in tudi pohvalil (2. 7. 1882, šte. 22).

¹² Ernst Höhnle, goriški okrajni glavar med letoma 1882 in 1890.

⁹ Reya, ni identificiran.

¹⁰ Verjetno Gutmannstal,

Sežana, pred občinsko hišo (hrani: ZRC SAZU, RP NG).

uredb, ki morajo biti shranjene pod posebnim varovanjem.

In res ga je dvorni svetnik Reya spraševal o mobilizacijskih uredbah. Moj odgovor, podan v skladu z navodilom okrajnega glavarja, je zadovoljeval, da je svetnik von Reya spremenil svoje pozitivno mnenje o meni, kar je imelo za posledico pri izpitu, da bi me ocenil z odliko.

Vojaška služba v Gorici

Za opravljanje enoletne prostovoljne vojaške službe pri polku, ki je bil nameščen v Gorici, sem bil konec leta 1883 ponovno prestavljen na okrajno glavarstvo v Gorici. Tam so mi dovolili, da sem v urah, ko nisem imel vojaških dolžnosti, prihajal v urad.

Večkrat sem se po vojaški vaji, ki je potekala pod zaščito 'boga dežja', premočen do kože odpravil v pisarno, da bi obdelal dnevno pošto. Vojaška služba je bila postranskega pomena, uradna dolžnost pa moja glavna skrb. Morda bi bilo pravilneje, če bi bilo ravno obratno.

Ta dvojnost služb je pogosto vodila do konfliktov dolžnosti, tako da je bil moj dobrodušni predstojnik, dvorni svetnik baron Rechbach, večkrat prisiljen pred mojim vodenjem enot uradno zagovarjati kakšno mojo neizpolnjeno dolžnost.

Zaključek enoletne vojaške službe je končno pomenil konec številnih neprijetnosti, ki so nastajale iz te dvojne vloge. Tako sem, ne da bi prekinil službo, dobil novo zaposlitev na okrajnem glavarstvu v Tolminu, kjer sem opravljal naloge okrajnega komisarja.

Okrožni komisar v Tolminu

To obdobje službovanja mi je ostalo dolgo v prijetnem spominu, saj sem že v prvem službenem letu kot koncipient praktikant iz zadnjega (enajstega) plačilnega mesta razreda prišel v drugem službenem letu na deseto mesto, v tretjem službenem letu pa že na deveto mesto imenovanega razreda.

Dantejeva jama v Tolminu. V tem obmejnem okraju, ki leži na meji z Italijo, je zelo

močno slovensko prebivalstvo. Zaradi svoje- ga dobrega materialnega položaja se je pogo- sto posmehovalo revnim razmeram prebival- cev na italijanski strani meje in zato z njimi ni želelo imeti nobene moralne ali gospodarske povezave. Tako so Tolminci vedno zanikali, da bi se Dante kdaj mudil v Tolminu in da je obi- skal tako imenovano Dantejevo jamo, kaj šele, da bi tam napisal nekaj spevov za Pekel v svoji pesnitvi *Divinae commedia*. Kapitelj iz Čedadada je imel (in še vedno ima) v Tolminu po- letno rezidenco, Dante pa je bil pogosto ce- njen gost tega kapitlja. Zato ni izključeno, da so mu v kapitlju občasno ponudili gostoljubje tudi v takih prostorih v tolminski rezidenci. Kdo bi si takrat lahko predstavljal, da po pet- intridesetih letih te meje ne bo več?¹³

Leta 1888 je bila v okolici Kobarida organi- zirana komisija, sestavljena iz avstrijskih in italijanskih uradnikov, ki je obnavljala poško- dovane mejne kamne. V nedeljo, po zaključku dela, se je celotna komisija odpravila v Volče, kjer so si uradniki s svojimi ženami na javnem plesu privoščili še zadnji večer druženja. Ko so vodje komisije pri svojih vladah zaprosili za odlikovanja za člane komisije, se nobena stran na to prošnjo ni odzvala.

Tolminci so se pretežno ukvarjali s kmetij- stvom. Odlikovala jih je umirjenost, dobrodu- šnost in izjemna delavnost.

Nekoč je prišel k meni star kmet po potni list. Kot plačilo mi je hotel dati štiri krajcarje in pri tem dejal: 'Tukaj imate za tobak.' Nekaj podobnega se mi je zgodilo z revno žensko, ki mi ni znala drugače izraziti hvaležnosti za opravljeno uslugo kot tako, da mi je prinesla štiri pomaranče.

V Tolminu ni bilo nikoli večjih prepиров ali pretepanj. Tudi med volitvami, ko so se različ- ne politične skupine borile za zmago, nikoli ni prišlo do nasilnih izgrediv. To je bilo

predvsem posledica trdne narodnostne eno- tnosti prebivalstva.

Na deželnih volitvah leta 1886 si je vlada prizadevala, da bi v deželni zbor pripeljala kandidata iz vrst veleposestnikov, ki bi bil na- klonjen oblasti.¹⁴ To ji je uspelo tako, da je okrajnemu glavarju Schaffenhauerju¹⁵ naloži- la, naj osebno nagovori skoraj vse volivce, ki naj glasujejo za pravega kandidata.

Lepote doline Soče so na mene naredile enako močan vtis kot pokrajine, ki sem jih ne- koč občudoval na potovanju po reki Ren. Kri- stalno čiste, modro-sive vode Soče so vseka- kor presegle barve Rena, kot so ga opevali pesniki.

Srednji tok Soče pri Gorici obvladujejo sivi griči Sv. Mark/Markov hrib, Kalvarija nad Pod- goro in pobočja Oslavja. Sami kraji, ki so med prvo svetovno vojno (1915–1918) postali pri- zorišče strašnih bitk. Še bolj proti severu se dvigajo Sabotin (611 m), Sveta gora (664 m) in Škabrijel, vse prepredene s strelskimi in jar- kovnimi utrdbami, predori, ki segajo globoko v gore. Prvi med njimi me je s svojo preluknja- no podobo spominjal na znameniti Gibraltar.

Tudi tukaj se ogromni skalni bloki in mo- gočne pečine dvigajo iz reke. Fantazijski po- potniki so v nenavadnih skalnih oblikah videli bodisi spečega leva bodisi žensko figuro, ki kliče na pomoč. Če bi se tu znašla Brentano ali Heine, bi v tej pokrajini zagotovo našla navdih za njuno lastno Loreley.¹⁶

¹³ Ni ugotovljeno, od katere letnice je odšel 35 let, po- motoma je morda mislil na londonski pakt (1915) ali pa na začetek vojne v Posočju (1915).

¹⁴ Pri volitvah deželnega poslanca goriškega deželnega zbora v skupini veleposestva je dne 8. junija 1885 ak- tivno posegla tudi »tržaška vlada« s svojim kandida- tom devinskim princem Egonom Hohenlohejem. Bil je izvoljen. Tolminski okrajni glavar Schaffenhauer (op. 16) je podpora zanj iskal med volivci na Gori- škem. Med njimi je bila tudi Marija Wagestrutz iz Cer- knega. Glavarja je pooblastila, da je zanjo volil (Soča, 12. 6. 1885, šte. 24).

¹⁵ Schaffenhauer-Neys Adolf, okrajni glavar v Tolminu med letoma 1884 in 1889.

¹⁶ Nemška pesnika Clemens Wenceslaus Brentano de La Roche (1778–1842) in Heinrich Heine (1797–1856) sta svoja literarna dela posvetila bajeslovnemu bitju čarovnici Lorelei na kamniti steni ob reki Ren.

Še dlje proti severu, nad Kobaridom, se dvigajo mogočne gore, na levi Matajur (1085 m), na desni Krn (2245 m), v ozadju pa se ponosno dvigata velikana Kanin (2592 m) in Mangart (2678 m). Kakšen veličasten prizor!

Kdo bi si tedaj lahko predstavljal, da bodo te vrhove, ki so jih takrat obiskovali le planinci, čez petindvajset let zasedli vojaki in da bodo postali prizorišče smrtonosnih bitk?

Kako je hotelir v Bovcu zamenjal okrajnega komisarja z dnevničarjem (diurnistom)

Leta 1885 sem se skupaj z dnevničarjem Francem Jezo¹⁷ odpravil iz Tolmina preko Kobarida v Bovec, da bi opravila vojaški popis. Jez je bil star okoli 40 let, visoke postave, a suh kot reven dnevničar, z redko, dolgo kapucinsko brado. Sam sem bil tedaj star komaj 26 let, še brez brade, in sem opravljal službo okrajnega komisarja.

Ko sva v Bovcu prispela pred poštni hotel, je k vozu pritekel hotelir in poštni mojster Sorč,¹⁸ mož z impozantno grbo. Spoštljivo se je priklonil Jezi, mu segel v roko in se kar najbolj trudil pomagati temu okornemu, skoraj dva metra visokemu možu pri izstopu iz voza. Vzel mu je potovalno torbo iz rok in ga osebno pospremil v prvo nadstropje, kjer mu je dodelil tako imenovano cesarsko sobo.

'Spoštovani gospod,' mu je dejal, 'spali boste v cesarski postelji.' (Leta 1882 je namreč v tej sobi prenočil cesar Franc Jožef.¹⁹) Ubogi dnevničar, ki je bil izjemno skromen človek, ni bil vajen takšnih časti in se je znašel v očitnih zadregah ob izkazani časti.

Mene poštni mojster ni niti pogledal. Kot kakšen pudelj sem se s hotelskim služabni-

kom podal za njima. Služabnik me je pospremil v drugo nadstropje in mi pokazal temno sobico z majhnim oknom, ki je gledalo na hodnik. Soba se mi je zdela tesna in skromno opremljena, a sem se s tem zadovoljil, saj nisem bil človek z visokimi zahtevami.

Večerjal sem v znani gostoljubni gostilni Huber, kjer je upokojeni okrožni sodnik Rossmann,²⁰ navdušen lovec na območju Rombona, Triglava in Mangarta, rad razveseljeval goste s svojimi zanimivimi lovskimi zgodbami. Pridružil se nama je še vesel sodnik dr. Jacopig,²¹ ki je kasneje postal ekscelenca in predsednik vrhovnega sodišča v Trstu.

Okoli desete ure zvečer sem se vrnil v poštni hotel. Hotelir Sorč mi je že od daleč prihitel naproti, se zvijal kot stara mačka in se mi opravičeval, da mi je prej lahko dodelil le začasno majhno sobo, ker večja še ni bila pripravljena.

'Gospod okrajni komisar,' je poudaril z vso slovesnostjo, 'ali bi se udobno namestili v tej sobi, kjer je leta 1882 ob svojem obisku razstave v Trstu prenočil sam cesar?' Zahvalil sem se mu za posebno čast. Grbasti mož se je globoko priklonil in z enim skokom izginil na hodniku.

Po okrepljenem cesarskem spancu sem se zjutraj srečal z dnevničarjem na hodniku. Povedal mi je o slavnostnem sprejemu, ki ga je bil deležen od poštnega mojstra, in o tem, da so ga nastanili v cesarski sobi. Zvečer pa, ko je povpraševal o ceni sobe, je hotelirju Sorču omenil, da je ta soba za ubogega diurnista preveliko razkošje. Sorč ga je z začudenimi, široko odprtimi očmi nekaj trenutkov le nemo gledal, nato pa ga brez besed odpeljal iz cesarske sobe naravnost v sobico za služničad.

¹⁷ Jeza ni identificiran.

¹⁸ Alojzij Sorč, veleposestnik, hotelir in poštar, tudi vodja čitalnice v Bovcu. Andrej Gabršček o njem zapiše, da je »steber narodnega gibanja pod Kaninom«.

¹⁹ Cesar je v Bovec pripotoval s Koroškega preko Predela 11. septembra 1882 popoldne. Prenočil je v hotelu Pri pošti (Sorčev hotel). Bil je na potovanju v Trst, kjer naj bi se udeležil počastitve ob 500-letnici vključitve tega mesta v habsburško monarhijo.

²⁰ Aleksander Rossmann (Rozman: 1817–1896), po rodu iz Bovca, kjer je bil sodnik; izvoljen je bil za deželnega poslanca.

²¹ Avgust Jacopič (1848–1924), ki je kot sodnik služboval v Bovcu (1883–1892).

Bovec, Glavni trg, pred prvo svetovno vojno (hrani: ZRC SAZU, RP NG).

Prenočitev v tako imenovani cesarski postelji v Kobaridu

Pred leti sem med študijskimi in poletnimi počitnicami leta 1878 nekaj tednov preživel v Kobaridu kot gost deželnega poslanca Pagliaruzzija, njegov sin je v mojem gimnazijskem pevskem zboru pel prvi tenor.²² Tudi tu so mi kot spalnico dodelili razkošno okrašeno cesarsko sobo. Cesar Franc Jožef se je približno dvajset let pred tem, med potovanjem v Italijo, ustavil v Kobaridu.²³

Kot je videti, je tamkajšnje prebivalstvo kazalo veliko zanimanje za take zgodovinske dogodke.«

²² Izidor Pagliaruzzi (1820–1884), posestnik, župan in deželni poslanec. Njegov sin je bil Josip Pagliaruzzi Krilan (1859–1885), ki se je uveljavil kot slovenski pesnik.

²³ V prvi polovici maja 1850 je cesar Franc Jožef odpotoval v Trst, da bi tam položil temeljni kamen za novo železniško postajo. Na Dunaj se je vračal po dolini reke Soče in preko Predela. Trst je zapustil 15. maja, na Dunaj je prišel 23. maja. Med potjo je eno noč prebil v Kobaridu.

* * *

Na tem mestu končajo Lasciacovi spomini na tri slovenske kraje v Avstrijskem primorju. Dodajmo jim še nekaj prigod, povzetih iz neprevedenih poglavij Lasciacove knjige spominov.

Po tolminskem obdobju je od julija 1887 na lastno željo služboval v Malem Lošinjju kot okrajni glavar. Za tem je nadaljeval s službo v Trstu na tamkajšnji »primorski vladici«, pravzaprav na cesarsko-kraljevem namestništvu, ki je upravljalo nad deželami Goriško-Gradiška, Istra ter Trst in ki ga je vodil poseben cesarski namestnik. Podatki o njegovi življenjski poti od takrat, ko je prevzel mesto okrajnega glavarja v Poreču (1896), so navedeni na začetku tega v prevodu navedenega časopisnega članka. Pomembno pa je poudariti in ponoviti, da je od 3. aprila 1916, po razpustu istrskega deželnega zbora, vodil deželno upravno komisijo za Istro (Zemaljski upravni odbor Istarske markgro-

fije). Med prvo svetovno vojno je bil na čelu odbora za pomoč beguncem z juga (Hilfskomitee für die Flüchtlinge aus dem Süden) na Dunaju. Ko pa je prenehala monarhija, je končalo tudi njegovo sedemintrideset let trajajoče javno delovanje na Primorskem.

O njegovem življenju in delu v italijanski državi po letu 1918 ni veliko podatkov. V Trstu, kjer je živel, se je moral zagovarjati pred obtožbami iredentistov zaradi svojega delovanja v Istri, zlasti ob koncu habsburške monarhije. Odgovoril jim je s knjižico *Alcuni cenni sulla Amministrazione provinciale dell'Istria negli anni 1916-1918* (Trst, 1929), napisano v italijanščini, in še z drobnjo, pet strani obsegajočo *Pro memoria* (1938). Leta 1939 je sledila objava knjige spominov (*Errinerungen aus meiner Beamtenkarriere in Österreich*).

Razlogov, da se je pisanja spominov lotil, je bilo več. Najprej presenetni dejstvo, da je kot prepričan Italijan, ki je skrival svoje slovensko poreklo, izdal knjigo v sedemnajstem letu fašizma v nemškem jeziku, ki pa ga tisti, katerim je bila knjiga namenjena, niso prav množično poznali. S knjigo je hotel povedati, da ni bil človek, ki bi ga zaradi službovanja imeli za avstrijakanta, čeravno je v njegovem pisanju slutiti namige na pomembno ustreznost in prednost avstrijske državne administracije, ki bi jo mogel bralec spominov kritično primerjati z italijansko po letu 1918 oziroma 1921. Nedvomno pa se je želel Lasciac povsem odpovedati slovenskim koreninam in je o sebi zapisal, da je furlanskega porekla. S tem je odgovoril na obtožbe, da je simpatiziral s slovenskim političnim gibanjem že od začetka svoje uradniške kariere, za kar ga je pri namestniku Sisiniu Pretisu Cagnodu obdolžil sežanski okrajni glavar Ernst Höhn. Prvi in doslej edini ocenjevalec Lasciacovih spominov pri Slovencih dr. Lavo Čermelj je sodil, da izražajo spomini vso tragiko človeka, »ki je hotel služiti dvema gospodarjema, ki je hotel na eni strani biti dober avstrijski uradnik, na drugi strani pa veljati za

prijatelja italijanskih iredentistov« (prim. Čermelj 1940 in ponatis). Toda ob zanikanju svojega pravega porekla je Lasciac vendar posredno povedal, da obvlada slovenski jezik, kar je imel za prednost pri tistih uradnikih, ki so službovali na tedanjem Primorskem. Sicer pa je smešil poslance slovenske narodnosti v tržaškem mestnem (deželnem) svetu.

Že med prvim službovanjem v Gorici se je Lasciac seznanil z nepotizmom, ki je vladal v državni upravi, in kasneje je nanj večkrat opozarjal (na primer prikrivanje zaostalih davčnih obveznosti na davčnem uradu v Poreču). V Tolminu se je srečal s »trdimi Slovenci« (»stockslovenische Bevölkerung«), a pri taki trditvi je moral vplesti zgodbo o domnevem Dantejevem bivanju na Tolminskem in povezati to slovensko deželo z Italijo. Takrat v Tolminu pa ni mogel vnaprej vedeti, da bo meja, ki je ločevala Tolminsko od Furlanije, po prvi svetovni vojni izginila. Ni se mu zdelo vredno omeniti, da je nastopal kot glasbenik na prireditvi tolminske čitalnice.²⁴ Slavil je lepote doline reke Soče in jo primerjal z reko Ren, stene obsoških gora, vpletelih v dogajanja prve svetovne vojne, pa je primerjal z gibraltarsko pečino. Iz časa službovanja v Tolminu se je spominjal sodelovanja v meddržavni komisiji, ki je postavljala mejne kamne na odseku meje pri Kobaridu, in gledališke zabave, ki so jo imeli v Volčah ob zaključku naloge avstrijski in italijanski člani komisije skupaj s svojimi soprogami.

Pohvalil je dobrosrčnost Tolmincev, njihovo izredno pridnost in mirno zadržanost ob dogodkih, kot so bile volitve. Posebej je poudaril, da ugoden gospodarski položaj Tolmincev ni ustvarjal kake posebne želje, da bi se ti združili z onkraj takratne državne meje živečimi Beneškimi Slovenci.

S takim načinom pripovedovanja, z navajanjem bolj splošnih zapažanj, drobnih

²⁴ Slovenski narod, 16. 8. 1886, štev. 185.

prigod in anekdot, je Lasciac nadaljeval tudi potem, ko se je preselil v Istro, pravzaprav najprej v Mali Lošinj, kjer je bilo v narodnostno mešanem okolju prav zaradi hrvaškega in italijanskega narodnostnega gibanja tudi za državnega uradnika bolj razgibano življenje, napolnjeno z odgovornejšimi nalogami in odločitvami. Istri ter tudi kasnejšemu njegovemu življenju in službovanju v Trstu je namenjen večji del vsebine knjige, a v pripoved se nenehno vpleta tudi goriška problematika. Vzpon na odgovornejša mesta v službi mu je omogočil odločanje o pomembnih vprašanjih. Med ta so poleg gospodarskih problemov v najširšem pomenu te besede sodile tudi zadeve medetničnega sožitja na Primorskem in zlasti dejavnost italijanskega iredentizma, s katerim se je srečeval v času, ko je načeloval policijski direkciji v Trstu. V spominih je poudaril svoj bolj mehki odnos do tega državi nasprotnega gibanja, a kljub temu so ga ob začetku vojne (1915) z Italijo obravnavali kot sumljivo osebo. Posegal je v cerkveno problematiko na Primorskem, zlasti ob imenovanju škofov na ozemlju Avstrijskega primorja.

Lasciac je imel do hrvaškega narodnega gibanja v Istri in na kvarnerskih otokih drugačen odnos kot do podobne politične aktivnosti pri primorskih Slovencih. Ta odnos je zaslediti zlasti pri opisih potovanj po Goriškem, ki jih je opravil kot spremljevalec tržaškega cesarskega namestnika. Posebej se je spomnil gostije v Plavah leta 1891, ki jo je priredil novoizvoljeni župan Konjedic. Lasciac se je spominjal celo razkošja jedi, ki so bile gostom na voljo. Pevski zbor je med pojedino zapel himno »Hej Slovjani!« (sic!) in »srbsko bojno pesem Uboj, Uboj!«; tu se je Lasciac zmotil, saj je šlo za odlomek iz Zajčeve opere *Zrinjski*. Opis dogodka v Plavah pa je vendar vseboval kritično ost, uperjeno v potratnost, ki si jo je privoščila ne prav bogata občina.

S slovenskim političnim gibanjem se je srečal tudi leta 1910, ko je namestnik prepovedal povorko Slovencev in Hrvatov skozi Trst ob proslavi, ki jo je nameravala prirediti politična Narodna delavska organizacija, polemična do Jugoslovanske socialdemokratske stranke. Takrat se je Lasciac v Trstu tudi srečal z najvidnejšimi slovenskimi politikami, ki jih sicer večkrat omenja v knjigi. Zanimal se je tudi za njihova življenjska pota po končani prvi svetovni vojni. Vedel je tudi, da deluje dr. Josip Vilfan v Ženevi pri kongresu evropskih manjšin. Posebej se je posvetil primeru rojaka iz Renč Frana Lasiča, uradnika pri namestništvu, čigar imena dr. Lavo Čermelj v svojem že omenjenem poročilu o Lasciacovi knjigi javnosti ni razkril.²⁵ Lasič je bil upokojen zaradi zanemarjanja službe, v jugoslovanski državi pa je postal okrajni glavar. Lasciac se ni povsem izjasnil pri tem opredeljevanju, a je dvoumno menil, da je tisto, kar je avstrijska vlada zavračala kot neuporabno, jugoslovanska koristno uporabila.

Lasciac se je v Trstu srečeval z visokimi predstavniki avstrijske in evropske družbe, pa tudi z obiskovalci z Bližnjega vzhoda; k takim srečanjem je pripomoglo zlasti delovanje njegovega v Egiptu živečega brata Antona. Svoje sodelavce in znance je pogostokrat označeval tudi zelo ostro. Tako na primer ni imel laskavih besed za zadnjega tržaškega namestnika Alfreda Friesa Skeneja, prav tako ne za goriškega grofa Alfreda Coroninija, ki je deloval v slovenskem političnem gibanju na Goriškem. Leta 1910 je bil Lasciac udeležen tudi v zadevi revizije ljudskega štetja v Trstu, opravljene zaradi poneverb, ki jih je pri štetju storil tržaški magistrat.

Veliko prostora je namenil vlogi, ki jo je odigral med prvo svetovno vojno, zlasti pri

²⁵ Fran Lasič je postal decembra 1905 vodja okrajnega glavarstva na otoku Krk.

reševanju begunskega vprašanja in aprovi-
zacijskih problemih, predvsem Istre.

Lasciac je opisal tudi drobne prigode iz
tedanjega življenja, denimo, kako je tržaški
namestnik ob obisku v Bujah obtičal na ulici,
s čevljem do gležnja v gnoju, kako je predse-
dnik avstrijskega državnega zbora leta 1895
na plesni zabavi ob splovitvi ladje *Graf
Wurmbrand* v Trstu padel z odra, na katerem
je ostala njegova soplesalka nadvojvodinja,
katere imena sicer ni navedel, in kako so mu
leta 1890, ob deželnozborskih volitvah, do-
mačini (Hrvatje) pred stanovanjem na otoku
Krk priredili »mačjo godbo«. V teh predelih
avstro-ogrskega cesarstva so živeli Hrvatje,
Italijani in Slovenci, ki taki slavilni sodbi ne bi
pritrjevali. Slovenci, vsaj del njih, so že med
Lasciacovim bivanjem v Tolminu sodili, da je
renegat, in tako mu je dopisnik iz Tolmina²⁶
ob poitalijančenem priimku (Lasciac) dodal
še izvorno obliko (Laščak). V javnosti je krožil
tudi glas o »Hrvatom žalostno znanem«
Lasciacu.²⁷

VIRI IN LITERATURA:

Časopisni viri

- Slovenski narod*, 16. 8. 1886, štev. 185.
Soča, 16. 3. 1883, št. 11.
Soča, 2. 1. 1883, št. 29.
Soča, 12. 6. 1885, št. 24.

Literatura

- Apollonio, A. 2003: Le memorie di Luigi Lasciac. Un quarantennio di governo asburgico nel »Litorale«. V: *Quaderni giuliani di storia*, 24, št. 2, 303.
- Čermelj, L. 1940: Spomini Alojzija Lasciaca. V: *Misel in delo*, št. 4, str. 94–98. Ponatis v: *Istra*, 4. in 9. 5. 1940, št. 18 in 19.
- Lasciac, A. 1939: Erinnerungen aus meiner Beamten-carrière in Österreich in Jahren 1881–1918, Trieste.
- Mamič, T. 2008: Anton Laščak beg – življenjepis kraljevega arhitekta. V: *Kronika*, št. 56, str. 71–64.
- Marušič, B. 2017: Spomini Goričana Aloisa Lasciaca. V: *Koledar Goriška Mohorjeva družba*, str. 120–125.

²⁶ *Edinost*, 17. 7. 1889, štev. 57.

²⁷ *Soča*, 16. 8. 1889, štev. 33.